

Op Romaans terrein

Recensies en signaleringen

Frans / Frankrijk

Patrice LOUIS. *Toutes les Suédoises s'appellent Ingrid. Les étrangers et leurs mots dans la langue française*. – Paris, Arléa, 2004, 23,5 x 16, 294 p., ISBN 2-86959-644-8, € 24.

Journalist en schrijver Patrice Louis is gefascineerd door zijn belangrijkste werkinstrument, de Franse taal. Bij Arléa publiceerde hij voordien twee instructieve en onderhoudende boeken, die tegelijk als thematische taalgidsen en als naslagwerken beschouwd kunnen worden: *Du bruit dans Landerneau. Dictionnaire des noms propres dans le parler commun* (1996) en *Les deux font la paire. Les couples célèbres dans le parler commun* (1997). Het heden infordaagse, incl. het informele taalgebruik krijgt veel aandacht in deze uitgaven.

Dezelfde mix van eruditie en lichtvoetigheid kenmerkt *Toutes les Suédoises s'appellent Ingrid*, een ruim overzicht van leenwoorden die in het Frans geslopen zijn. Het corpus is niet per taal, maar per land ingedeeld. Zo verneemt de lezer dat *landau* en *nouille* uit Duitsland overgewaaid zijn terwijl *apfelstrudel* aan het Oostenrijkse Duits ontleend is. Deze aanpak laat duidelijk zien welke Engelse en Spaanse woorden rechtstreeks uit het Europese «moederland» komen en welke uit Amerika.¹ De odyssee voert de lezer door alle continenten en staat zelfs stil bij woorden die het Franse argot aan de zigeunertaal ontleende (bijv. *gadjo*, *chouraver*).

Tussendoor worden heel wat clichés over de bewoners van diverse landen belicht en ... doorprikt. Allerlei getuigenissen tonen aan dat zelfs Fransen in de ogen van buitenlanders minder fraaie eigenschappen bezitten. Interessant zijn voorts de passages over associaties van het type *auberge espagnole*, *neutralité suisse*, *secret bancaire* (uiteraard ook Zwitsers), *montagnes russes*, *casse-tête chinois* e.d., die een en ander over de volksaard openbaren.

De woorden die diverse talen aan het Frans ontleenden, komen in een afzonderlijke rubriek aan orde, net vóór de interessante lijst van «mots-boumerangs». Deze term heeft betrekking op woorden die gerämpporteerd werden, zoals *discount* (gaat terug tot het Franse *descompte*), *interview* (< Fr. *entrevue*), *ticket* (< Fr. *étiquette*). Het boek wordt besloten door een repertorium van courant gebruikte Latijnse uitdrukkingen.

Lectuurnotities. P. 40 (over de Belgen): *octante* schrappen in de raadgeving «Se réjouir de dire septante, octante, nonante»; p. 45, etymologie van *espionnage/Uilenspiegel*: lees *miroir aux hiboux* i.p.v. *miroir aux alouettes*; p. 261: lees de Portugese formule als *fugir à francesa*.

Annick ENGLEBERT. *300 QCM de grammaire française*. Bruxelles & Louvain-la-Neuve, De Boeck Duculot, 2002, 23 x 14,5, 224 p., ISBN 2-8011-1316-6, € 18,95. ENTRE GUILLEMETS.

¹ De anglicismen vormen het leeuwendeel van de «barbarismen». De auteur citeert in dit verband zelfs een twintigtal nep-anglicismen, bijv. *speaker* (Eng. *announcer*), *auto-stop* (Eng. *hitch-hiking*), *lifting* (Eng. *face-lift*) en *ball-trap* (Eng. *clay pigeon shooting*).

De bundel meerkeuzevragen op hoog niveau is niet bedoeld als leermiddel of als toetsbatterij maar als een soort (gezelschaps)spel vol uitdagingen voor gevorderde oudere leerlingen en studenten en voor taalliefhebbers. Met de vragen kan de lezer niet alleen zijn kennis van de grammatica en de vakterminologie evalueren en tegelijk zijn redeneervermogen testen, hij kan er ook mee nagaan of hij de precieze betekenis en de impliciete informatie snapt van een heel corpus zinnen en tekstfragmenten² die hem voorgelegd worden.

Het werk bevat dertig units over specifieke aspecten van de taal. Elke unit bestaat uit een theoretische inleiding die het deelgebied³ situeert, één tot drie uiterst precieze verwijzingen (met opgave van paragrafen!) naar standaardwerken waarin het onderwerp uitgediept wordt, en ten slotte tien vragen, gevolgd door drie of vier mogelijke antwoorden, waarvan er telkens maar één juist is. Door de opname van een correctiesleutel, met toelichtingen, achter in het boek, is de publicatie geschikt voor autodidacten.

Anne-Elizabeth DALCQ, Annick ENGLEBERT, Eric UYTTEBROUCK, Dan VAN RAEMDONCK. *Mettre de l'ordre dans ses idées. Classification des articulations logiques pour structurer son texte.* – Bruxelles & Louvain-la-Neuve, Duculot, 1999, 23 x 14,5, 107 p., ISBN 2-8011-1257-7, € 12,95. ENTRE GUILLEMETS.

Bij het spreken en schrijven situeren we voortdurend onze informatie in de ruimte en de tijd, drukken we allerlei verbanden (oorzaak, vergelijking ...), denkstappen (besluit, bezwaar ...) en gradaties (beperking, intensiteit) uit. *Mettre de l'ordre dans ses idées* is een overzichtelijke inventaris van de *articulateurs* (scharnierwoorden) die daarvoor gebruikt worden. De overzichtelijkheid slaat zowel op de indeling van het boek (vijf hoofdstukken, vijftig rubrieken: *l'origine, la direction, la simultanéité, la condition, l'opposition, le destinataire, la proportion*, enz.) als op de indeling van de hoofdstukken.⁴ Een verklarend lexicon van minder courante *articulateurs* en een alfabetisch register (bijna duizend honderd formules) besluiten het nuttige naslagwerk.⁵

Jean-Maurice ROSIER, Didier DUPONT, Yves REUTER. *S'approprier le champ littéraire. Propositions pour travailler l'institution littéraire en classe de français.* – Bruxelles, De Boeck Duculot, 2000, 23 x 15,5, 204 p., ill., ISBN 2-8041-3494-6, € 28,95. SAVOIRS EN PRATIQUE.

Het auteurs trio laat oudere leerlingen op een niet-schoolse, onconventionele manier met de literatuur kennismaken. Niet-schools omdat de kennismaking d.m.v. bijkomende oefeningen, o.a. verkenningen op het Internet, op zelfstandige exploratie aanstuurt;

² Het corpus bestaat uit zinnen en korte passages uit XXste-eeuwse literaire en informatieve teksten van diverse origine (romans, pers, beeldverhalen, wetenschappelijke publicaties).

³ Bijv. l'orthographe d'usage, les dérivations, la morphosyntaxe pronominale, l'ordre des mots, l'accord du participe passé.

⁴ Bijv. *La concession*. De auteurs preciseren de betekenis van het begrip («La concession, c'est le fait d'abandonner à son adversaire un point de discussion»), die ze met een gecommenterd tekstvoorbeeld illustreren, alvorens de *articulateurs* in vier series *moyens d'expression* op te sommen (1° «introduisant un nom»: *au mépris de* en vier andere items; 2° «introduisant un infinitif»: *au risque de* en twee andere items; 3° «introduisant une phrase»: *bien que* [+ subj.], gevolgd door veertien andere items; 4° «autonomes»: *à la rigueur*, gevolgd door achttien andere items).

⁵ In dezelfde reeks publiceerde Marc WILMET *Le participe passé autrement. Protocole d'accord, exercices et corrigés* (1999, 122 p., ISBN 2-8011-1256-9, € 12,95).

onconventioneel omdat de term literatuur hier op een hele sector slaat, met diverse actoren die een product – het gedrukte literaire werk – voortbrengen, vormgeven, in de handel brengen, promoten en zelfs evalueren, alvorens het bij de lezers terechtkomt.

Het parcours begint bij het boek als object, met specifieke uiterlijke kenmerken in functie van het doelpubliek.⁶ Daarna komt de Franse uitgeverwereld aan de beurt, met zijn typische constellatie en niet te stuiten concentratiebeweging, en, in het verlengde, de commerciële distributiekanaalen en de openbare lectuurvoorziening. In een volgend luik worden de literatuurkritiek (pers, audiovisuele media) en de jaarlijkse literatuurprijzen belicht.

De auteurs beperken zich niet tot de materiële en economische aspecten van het literatuurbedrijf. Ze staan ook stil bij het impact van schrijversbiografieën op het lezerspubliek en behandelen de opkomst en de geleidelijke erkenning van de triviaalliteratuur (beeldverhaal, griezelroman, sciencefiction), die in het hedendaagse Frans de mildere benaming *paralittérature* kreeg. In een volgende etappe verneemt de lezer hoe de literatuur in de XIXde eeuw nog meer dan voordien een op zichzelf staande sector werd, temeer omdat hij zich uit de greep van wereldlijke en geestelijke gezagsdragers bevrijd had.

Het boek wordt besloten door een reeks opdrachten m.b.t. Montaigne. Het geheel bestaat uit een dossier teksten over de Franse schrijver, aangevuld met iconografisch materiaal en gevolgd door een twintigtal brede pistes de recherche als denkstof en oefenmateriaal voor oudere leerlingen.

Corinne BOUTELEUX. *Les phrases célèbres*. – Paris, Éditions de Vecchi, 2001, gekart., 21 x 14,5, 230 p., ISBN 2-7328-3245-6, € 15,09.

Gevleugelde woorden, aforismen en kernachtige uitdrukkingen zijn een uitstekend middel om een vastgelopen conversatie weer op gang te brengen of om in een tekst of uiteenzetting een argument te onderstrepen. In de inleiding verstrekt C. Bouteleux verschillende praktische tips om discreet en efficiënt gebruik te maken van de ongeveer duizend vijfhonderd in het boek gebundelde *phrases célèbres*.⁷

Het corpus wordt gepresenteerd in driehonderd zestien alfabetisch gerangschikte thematische rubrieken, van «abandon» – over «jalousie», «reconnaissance» en «solitude» – tot «zèle». De meeste passages zijn ontleend aan bekende Franse auteurs; voorts zijn er citaten van diverse westerse schrijvers, denkers en kunstenaars uit diverse periodes. Behalve bekende, vaak aangehaalde tekstfragmenten van figuren als Montaigne, Shakespeare, Pascal, Boileau, Beaumarchais, J. Joubert, V. Hugo, O. Wilde, Alain, P. Valéry en, dichterbij ons, A. Camus, Eluard, Malraux, Saint-Exupéry, Sartre, Ionesco en Yourcenar, werden diverse nu eens krasse, dan weer ontluisterende uitspraken opgenomen, zoals «L'administration est un lieu où les gens qui arrivent en retard croisent [...] ceux qui partent en avance» (G. Clemenceau), of «Les vieux se répètent et les jeunes n'ont rien à dire. L'ennui est réciproque» (J. Bainville) of «On croit mourir pour la patrie; on meurt pour des industriels» (A. France).⁸

Het is een genoegen om in het boek te grasduinen. Voor een gerichte ontsluiting

⁶ Behalve keuze van papiersoort en lay-out, de opmaak van de kaft (al dan niet geïllustreerd, met of zonder foto van de schrijver, al of niet geplastificeerd, e.d.).

⁷ Bijna een tiende van de citaten zijn gecommenterd (oorsprong, historische context, verklaring, e.d.).

⁸ Deze citaten zijn te vinden in de rubrieken «administration» (p. 21), «jeunesse» (p. 107) en «patrie, patriotisme» (p. 148).

van het corpus werden een thematisch register en een index van auteursnamen toegevoegd.

Lectuurnotities. *Passim*: voor drie vierden van de citaten is de bronvermelding beperkt tot de naam van de auteur (dus zonder opgave van een titel en verdere preciseringen); p. 36, l. 1, lees *fait* i.p.v. *fais*; p. 212, l. 27, lees *Urbi et orbi* i.p.v. *Urbi, orbi*.

Patrice LOUIS. *C'est beau, mais c'est faux*. – Paris, Arléa, 2003, 18 x 11, 150 p., ISBN 2-86959-605-7, € 6. ARLÉA-POCHE, 79.

De tweeënzeventig korte hoofdstukken van *C'est beau, mais c'est faux*⁹ weerleggen op humoristische manier allerlei verkeerde gangbare opvattingen en belichten allerlei taalphenomenen. De auteur verweeft er heel wat feitenmateriaal, anekdotes en literaire reminiscenties in, wat de aandacht van de lezer gaande houdt.

Er volgen meteen enkele voorbeelden als illustratie. De *béret basque* is niet uit Baskenland maar uit de nabijgelegen Béarn afkomstig (en heeft, ondanks de Nederlandse benaming *alpinomuts*, niets met de bergketen te maken). Meneer Chauvin, die in diverse literaire scheppingen zelfs Nicolas Chauvin heet, is een fictief personage. Molière is niet op scène overleden, maar thuis na de opvoering van uitgerekend *Le Malade imaginaire*. Wanneer de Fransen het over België hebben, situeren zij het land vaak *Outre-Quévrain* en beschouwen ze Quévrain als de naam van een waterloop, zoals de Rijn in *Outre-Rhin*.

Jean-Marc DEFAYS, Marielle MARÉCHAL, Solange MÉLON (Eds). *La maîtrise du français. Du niveau secondaire au niveau supérieur*. – Bruxelles, De Boeck Université, 2000, 24 x 16, 383 p., ISBN 2-8041-3443-1, € 45,50. PRATIQUES PÉDAGOGIQUES.

De publicatie bevat de referaten van een congres aan de Luikse universiteit over de problematiek van de moedertaalkennis van Franstalige abituriënten en eerstejaarsstudenten.

Vierendertig sprekers gaven specialistische exposés, waarin de volgende aspecten aan de orde kwamen: een diagnose van de actuele toestand, reflecties over wat taalonderwijs inhoudt, werkvormen om taalkennis te evalueren en, zonodig, te verbeteren. Een laatste reeks bijdragen gaat de interdisciplinaire toer op en legt een link naar het bedrijfsleven.

Ondanks de theoretische aanpak van de meeste bijdragen, bevat het boek pertinente observaties en rake bedenkingen,¹⁰ die heel wat actoren van het onderwijsgebeuren (leraren, begeleiders, pedagogen, docenten, de bevoegde overheid) kunnen interesseren.¹¹

⁹ Deze pocketuitgave bevat de volledige tekst zoals die in de genaaide editie (*ibid.*, 2000, 20 x 14, ISBN 2-86959-490-9, € 14,48) verscheen.

¹⁰ Bijv. over de inefficiëntie van te frequente vernieuwingen in het onderwijs (p. 69 e.v.).

¹¹ De uitgever bezorgde overigens enkele oefenboeken waarmee Franstalige scholieren uit het voortgezet onderwijs hun taalvaardigheid kunnen verbeteren. Charles FRANKEN, *Je pratique le vocabulaire* (1999, 29,5 x 21, 96 p., ISBN 2-8041-3266-8, € 7,90. ACCÈS FRANÇAIS) bevat gevarieerde oefeningen voor leerlingen van de lagere cyclus met als doelstellingen de keuze van nauwkeurige termen en expressieve uitdrukkingen evenals een beter begrip van woorden die affixen bevatten. Nelly BAYET-LINDENLAUF, *Je pratique l'argumentation: la structure, la problématique, le scénario imaginaire et la cohérence intentionnelle* (1999, 29,5 x 21, 140 p. [met bijbehorende correctiesleutel, 12 p.], ISBN 2-8041-3274-9, € 9,20. ACCÈS FRANÇAIS) bevat vaardigheidstraining voor leerlingen van de derde graad met het oog op een beter begrip van teksten als totale boodschappen (samenhang, bedoeling van de samenstellers e.d.).

Vito CASTIGLIONE MINISCHETTI, Giovanni DOTOLI, Roger MUSNIK. *Bibliographie du voyage français en Italie du Moyen Âge à 1914*. – Fasano, Schena Editore; Paris, Presses de l'Université de Paris-Sorbonne, 2002, 21 x 14, 543 p., ISBN 88-8229-309-2; 2-84050-233-X, € 33. BIBLIOTECA DELLA RICERCA. XIV: BIBLIOGRAPHICA, 3.

Generaties lang is Italië de reisbestemming bij uitstek of een hoog aangeschreven tussenhalte geweest voor geleerden, studenten, geestelijken, archeologen, kunstliefhebbers, pelgrims en toeristen «avant la lettre». Daarenboven was Italië geregeld het «werkterrein» van geletterde hogere militairen. Talloze reizigers uit Frankrijk en Frans-talig Europa lieten dan ook reisverslagen en dagboeken na, waarvan er heel wat uitgegeven werden.

De hier besproken inventaris is de eerste omvattende bibliografie van de in het Frans geschreven reisverslagen die vóór W.O. I ontstonden. De indeling per eeuw¹² laat zien dat steeds meer reizigers hun ervaringen te boek stelden. Binnen de chronologische indeling zijn de auteurs¹³ in alfabetische volgorde opgenomen. De bibliografische referenties zijn gevolgd door het boekmerk van het exemplaar in de Bibliothèque Nationale de France of, wanneer deze instelling het boek niet bezit, verwijzingen naar bibliografische repertoria. Twee registers (Italiaanse toponiemen, Franse auteurs en illustratoren) bieden hulp bij het ontsluiten van de informatie.

De samenstellers zijn er zich bewust van dat het repertorium niet volledig is. Zij stellen het dan ook op prijs aanvullende gegevens en correcties toegestuurd te krijgen.¹⁴

Lectuurnotitie. P. 133, toevoegen: ROTROU (François Michel de), *Voyage d'Italie, 1763*. Châtenay-Malabry: Alteredit, 2001, 486 p.

Gérard DENIZEAU. *Histoire visuelle des monuments de France*. – Paris, Larousse (België: via Interforum Editis, Wavre), 2003, 31 x 24,5, 319 p., ill., ISBN 2-03-505201-7, € 51,22.

De rijk geïllustreerde publicatie brengt de geschiedenis van de belangrijkste monumenten in Frankrijk, van de vroegste tijden tot de Cité de la Musique van La Villette (Parijs).

De auteur koos een negentigtal belangrijke realisaties, uit alle periodes, en presenteert ze chronologisch in zes grote hoofdstukken. Elke dubbele bladzijde – soms uitgebreid tot vier of zelfs zes pagina's – vertelt levendig de historiek van het monument, beschrijft de site en leidt, als een heuse gidsbeurt, de lezer rond in het gebouw. Tussendoor vestigt hij de aandacht op stijkenmerken, decoratieve elementen en interessante details. Samen met de geselecteerde bouwwerken worden realisaties uit dezelfde tijd of van hetzelfde type besproken, wat een totaal van ruim tweehonderd dertig monumenten oplevert.

Dit ensemble omvat alle highlights van het patrimonium (Pont du Gard, Cluny, Mont-Saint-Michel, de gotische kathedralen, diverse kastelen uit het Loiredal, Versailles, Hôtel des Invalides, Arc de Triomphe de l'Étoile, Eiffeltoren, e.d.) aangevuld met enkele markante voorbeelden van industriële of utilitaire architectuur, zoals Buffons smidse te Montbard, de inmiddels gesloopte Parijse Hallen en een voormalige spinnerij te Roubaix. Daarenboven maakt de lezer kennis met enkele minder bekende

¹² De eerste veertien jaren van de vorige eeuw zijn in het hoofdstuk over de XIX^{de} eeuw opgenomen.

¹³ Enkele zijn beroemd (o.a. Montaigne, Montesquieu, Chateaubriand, Flaubert, de Goncourts, Stendhal).

¹⁴ De auteurs plannen een bijgewerkte en uitgebreide («du Moyen Âge à 2000») uitgave in twee delen.

plaatsen, die de kunstzinnige reiziger zullen aanspreken, bijv. het Maison Jayot (nu stadhuis) te Paray-le-Monial, de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Louviers (Eure) en de kathedraal van Narbonne (Aude).

Achter in het boek zijn een overzichtskaart, een gecommmentarieerde inventaris (per regio en, binnen deze indeling, per departement) van de besproken monumenten, een bibliografie (vnl. recente publicaties) en een gedetailleerd register opgenomen. Deze toevoegingen maken de Bildband nóg «uitnodigender».

Lectuurnotitie. P. 303, kolom 4: lees Saint-Amand-Montrond i.p.v. Saint-Amand-Morond.

François-Xavier VERGER. *La route des abbayes normandes*. Photographies de David Bordes. – Paris, Les Éditions du Huitième Jour, 2003, 23,5 x 17, gekart., 188 p., ill., ISBN 2-914119-25-9, € 18. CHEMINS DE TRAVERSE.

Normandië ligt bezaaid met monasteria die de reiziger aanspreken door hun architectonische schoonheid.

De auteur belicht de geschiedenis van het kloosterwezen in Normandië, waarin diverse bloeiperiodes afwisselen met periodes van verval, alvorens hij met de lezer naar de mooiste «huizen» trekt. De presentatie van ruim veertig abdijen en een tiental priorijen – mannen- en vrouwenkloosters van diverse orden – gebeurt in hetzelfde, chronologische perspectief. Enkele van de geselecteerde kloosters zijn tot op vandaag floreerende spirituele centra.¹⁵ De meeste hebben evenwel een nieuwe functie gekregen, als stadhuis, concertruimte, schoolgebouw e.d. De minst fortuinlijke stortten in of werden als «steengroeve» geëxploiteerd: zij maken nu als ruïnes deel uit van het patrimonium.

Het nieuwe boek stoelt op een nieuw concept: de publicaties uit de reeks «Chemins de Traverse» zijn tegelijk als reisgids en als kunstboek opgevat. Talrijke kleurenfoto's van hele kloostercomplexen, architecturale details, gevels, decoratieve elementen, kerkinterieurs, refters, kapittelzalen, traphallen e.d. volgen elkaar op en ondersteunen de teksten over Jumièges, Saint-Ouen (Rouen), de Mont-Saint-Michel, de Abbaye aux Hommes en de Abbaye aux Dames (Caen), Boscherville, Hambye, La Lucerne en tientallen andere minder bekende plaatsen.

Italiaans / Italië

Michele A. CORTELAZZO. *DIC. Dizionario dell'italiano contemporaneo*. – Brescia, La Scuola, 1998 [ristampa 1999], 26,5 x 20, gekart., VI-714 p., ill., ISBN 88-350-9422-4, € 15,14.

Het woordenboek voor Italiaanse scholieren¹⁶ beantwoordt tevens aan de behoeften van Nederlandstalige jongeren en volwassenen die Italiaans leren. Het corpus, ruim twintigduizend ingangen, bevat de meeste woorden die in het hedendaagse taalgebruik voorkomen. De woordverklaringen zijn bevattelijk geformuleerd. De samenstellers geven de gebruikers het nodige houvast door allerlei informatie (splitsing in lettergre-

¹⁵ Bijv. Saint-Wandrille de Fontenelle, Le Bec-Hellouin, La Trappe en Mondaye. Valmont werd tien jaar geleden opnieuw bevolkt door benedictinessen, die de historische abdij restaureren.

¹⁶ Uit de laatste leerjaren van het basisonderwijs en de drie eerste jaren van het voortgezet onderwijs.

pen, klemtoon, open vs. gesloten uitspraak van *e* en *o*, opgave van meervoudsvormen, hulpwerkwoorden, synoniemen en antoniemen, enz.) toe te voegen. Voorts zijn er geregeld korte voorbeeldzinnen opgenomen. Tussendoor zijn ruim driehonderd «storie di parole» ingelast in duidelijk herkenbare omrande *excursus*. Zo verneemt de lezer dat het woord *filibustiere* aan het Spaans ontleend werd en dat de term tot het Nederlandse *vrijbuit* teruggaat. Het met sobere tekeningen geïllustreerde naslagwerk bevat achterin twee praktische alfabetische repertoria: «città e regioni d'Italia» met de ervan afgeleide bijvoeglijke naamwoorden en een verklarend lexicon van afkortingen en letterwoorden.

Lectuurnotitie. P. 5: de tekening bij de ingang *abbazia* stelt niet een complete abdij maar een abdijkerk (*chiesa abbaziale*) voor.

Jacques H. BRINKER, met medewerking van M. SILVANI. *Prisma Spreekwijzer Italiaans*. Derde druk. – Utrecht, Het Spectrum (België: via Standaard Uitgeverij, Antwerpen), 2001, 20 x 12,5, 432 p., ISBN 90-274-1217-0, € 15,25.

Wie de basisbeginselen van het Italiaans onder de knie heeft, kan door jaren lezen en luisteren een behoorlijke kennis van het idioom opdoen. H. Brinkers *Spreekwijzer Italiaans*¹⁷ biedt de mogelijkheid om die leerfase bewuster – en sneller – door te maken. Het boek bevat drieduizend driehonderd uitdrukkingen en zegswijzen in zinsverband, telkens met de Nederlandse vertaling. Het idioom wordt gebracht in tweehonderd achtentwintig alfabetisch geordende rubrieken, van «aandacht», over «bemoeien», «fout» en «plotseling» tot «zwijgen». Enkele kaderteksten verstrekken aanvullende informatie. Twee registers (Nederlandse en Italiaanse trefwoorden) bieden hulp bij het ontsluiten van het corpus, waarin de spreektaal goed tot haar recht komt.¹⁸

Lectuurnotitie. P. 62: in het tweede item werd de prijsopgave in lires niet omgerekend in de nieuwe Europese munteenheid.

Peter MERTVAGO. *Dictionary of 1000 Italian Proverbs. With English Equivalents*. Second Printing. – New York, Hippocrene Books, 2001, 21 x 13,5, 145 p., ISBN 0-7818-0458-2, \$ 11,95. HIPPOCRENE BILINGUAL PROVERBS.

Het voor scholieren, studenten en docenten samengestelde repertorium bundelt de duizend frequentste¹⁹ Italiaanse spreekwoorden, gevolgd door hun equivalent in het Engels. De spreekwoorden zijn volgens de alfabetische orde van de kernwoorden gerangschikt, van *a* en *abito* tot *zoppo* en *zucchero*.

De Italiaanse spreekwoorden blijven veelal herkenbaar in de Engelse equivalenten, die in dat geval in romein gedrukt zijn (p. 99, rubriek *Rumore*, nr. 814: «Assai rumore e poca lana / Great cry and little wool»). Wanneer de Engelse versie evenwel anders geformuleerd wordt, staat ze in cursief (p. 65, rubriek *Lupo*, nr. 488: «Chi ha il lupo in bocca, l'ha sulla groppa / *Speak of the devil and he's sure to appear*»).

¹⁷ Eerste druk: 1992 (met Nederlands trefwoordenregister), 398 p.; tweede, herziene druk: 1996 (met Nederlands en Italiaans register), 427 p.

¹⁸ Bij dezelfde uitgever verschenen A. ABELING en C. ULEIN, *Prisma spreekwijzer Frans* (v. *Romaneske*, 27ste jg., 2002, nr. 1, p. 46) en M. BOUMAN, A. ESQUIROZ en J. WESSELS, *Prisma spreekwijzer Spaans* (tweede, herziene druk, 1999, 336 p., ISBN 90-274-6711-0, € 15,25).

¹⁹ Hoewel de frequentie van idioom moeilijk te bepalen is, mogen we aannemen dat de selectie representatief is. De samensteller beperkte zich tot in *heel* Italië gebruikte spreekwoorden.

Het repertorium, dat als naslagwerk en als leermiddel gebruikt kan worden, wordt gevolgd door een vrij uitvoerige paremiologische bibliografie en een «English Key Word Index», die het corpus via de vertalingen ontsluit.

T. MARIN. *La prova orale 1. Materiale autentico per la conversazione e la preparazione agli esami orali*. Livello elementare-intermedio. – Athene, EdiLingua, 2000, 27 x 21, 82 p., ill., ISBN 90-7706-28-5.

Het boek is het eerste deel²⁰ van een leermiddel voor gespreksvaardigheid. Het bestaat uit vijfendertig thematische units over heel gevarieerde onderwerpen.²¹ Elke unit omvat een korte woordenlijst, enkele kleurenfoto's en tien tot vijftien vragen die de conversatie op gang brengen en het onderwerp helpen uitdiepen. Vanaf unit 11 is telkens een situatieschets opgenomen als aanzet tot een rollenspel. De publicatie wordt besloten door twee reeksen foto's met enkele vragen, bedoeld als test, en een «glossario», dat, per les, de moeilijkste woorden en uitdrukkingen op een rijtje zet en in het Italiaans verklaart.²²

Pisa. *La città, le chiese, le case, le cose*. A cura di Fabio REDI. Testi di Stefano BRUNI, Mariagiulia BURRESI, Fabio REDI. Fotografie di Carlo CANTINI. – Cinisello Balsamo (Milano), Silvana, 2000, geb., 24,5 x 16,5, 292 p., ill., ISBN 88-8215-277-4, € 21.

De Toscaanse stad waar Shelley en Lord Byron enkele jaren leefden en waar heel wat beroemde schrijvers flaneerden,²³ heeft de kunstliefhebber veel meer te bieden dan de overheersende campanile, de kathedraal, het baptisterium en het campo santo.

De met tweehonderd kleurenfoto's geïllustreerde publicatie inventariseert en beschrijft het rijke erfgoed van de stad aan de Arno. De indeling van het boek laat duidelijk zien dat de geschiedenis van de stad de achtergrond vormt van een kunsthistorische verkenning. De auteurs behandelen achtereenvolgens de rol van de zee en de stroom in de ontwikkeling van de stad, de stijlrichtingen in de kerkelijke en burgerlijke bouwkunst door de eeuwen, de ontmoetingsplaatsen (zoals pleinen, markten, cafés en schouwburgen), de musea, de kerken met hun patrimonium, de belangrijkste evene-

²⁰ De inhoudstafel van *La prova orale 2* (Livello medio-avanzato; [45 unità tematiche]) is achter in het hier besproken eerste volume opgenomen.

²¹ O.a. zichzelf voorstellen, een uitstap, het openbaar vervoer, kleding en mode, de GSM en de computer.

²² Uitgeverij EdiLingua publiceerde eveneens *Primo ascolto: Materiale per la preparazione alla prova di comprensione orale e lo sviluppo dell'abilità di ascolto. Livello elementare-intermedio* door dezelfde auteur. De redactie ontving *Libro del professore* (Trascrizione dei testi e chiavi degli esercizi, 2001, 24 x 17, 79 p., ISBN 960-7706-37-4) en de bijbehorende audiocassette (ISBN 960-7706-29-3). De methode omvat voorts *Ascolto Medio* en *Ascolto Avanzato*. – De in Athene gevestigde educatieve uitgeverij bezorgde daarenboven de tekst- en oefenboeken van het leermiddel T. MARIN, S. MAGNELLI, *Progetto italiano. Corso di lingua e civiltà italiana* (28 x 21). Het gaat om *Progetto italiano 1. Livello elementare-intermedio* (*Libro dei testi*, 6^a ediz., 2001, 165 p., ISBN 960-7706-05-6; *Libro degli esercizi*, 6^a ediz., 2001, 157 p., ISBN 960-7706-06-4), *Progetto italiano 2. Livello medio* (*Libro dei testi*, 3^a ediz., 2000, 159 p., ISBN 960-7706-09-9; *Libro degli esercizi*, 2^a ediz., 2000, 141 p., ISBN 960-7706-11-0) en *Progetto italiano 3. Livello medio-avanzato* (*Testi ed esercizi*, 2002, 191 p., ISBN 960-7706-47-1).

²³ Cf. Doris MAURER & Arnold E. MAURER, *Guida letteraria dell'Italia*. Edizione italiana a cura di Giancarlo Pontiggia. Parma, U. Guanda, 1993, p. 318-323.

menten en, tenslotte, de bezienswaardigheden in de omgeving. De auteurs stellen achter in het boek, net vóór de bibliografie, tien thematische wandelparours voor.

Door de volledige beschrijvingen is het boek een ideale informatiebron voor reizigers die zonder haast de discrete charmes van de stille provinciestad, ooit het centrum van een stadstaat en nadien een onderdeel van het groothertogdom Toscane, willen doorgronden.

Spaans / Spanje

Peter MERTVAGO. *Dictionary of 1000 Spanish Proverbs. With English Equivalents*. Second Printing. – New York, Hippocrene Books, 2000, 21 x 13,5, 147 p., ISBN 0-7818-0412-4, \$ 11,95. HIPPOCRENE BILINGUAL PROVERBS.

Het voor een ruim publiek opgevatte repertorium inventariseert de duizend frequentste Spaanse spreekwoorden, gevolgd door hun equivalent in het Engels. De spreekwoorden zijn geordend op basis van de alfabetische gerangschikte kernwoorden, van *abad* tot *zorra*.

Zoals in de hierboven besproken *Dictionary of 1000 Italian Proverbs*, geeft de samensteller met typografische middelen aan of de Engelse equivalenten van de Spaanse spreekwoorden letterlijke dan wel vrije vertalingen zijn.²⁴

De publicatie, die als naslagwerk en als leermiddel gebruikt kan worden, wordt besloten door een literatuurlijst en een «English Key Word Index».

M. FARTOS MARTÍNEZ, J.T. PASTOR GARCÍA, L. VELÁZQUEZ CAMPO (coördinatoren). *La filosofía española en Castilla y León. De la Ilustración al siglo XX*. – Valladolid, Universidad de Valladolid, Secretariado de Publicaciones e Intercambio Editorial, 2000, 24 x 17, 889 p., ISBN 84-8448-069-0, € 43,75. FILOSOFÍA, 13.

Eenentwintig auteurs stonden in voor de publicatie die in vijfendertig bijdragen drie eeuwen filosofische reflectie in de Spaanse regio's Castilië en León behandelt.²⁵

In de XVIII^{de} eeuw ontdekten de Spaanse intellectuelen de moderne filosofie. Deze belangstelling komt tot uiting in het werk van polygrafen (zoals de jezuïet J.F. de Isla) en in het meerdelige kritische overzicht van de «buitenlandse» wijsbegeerte (vnl. rationalisme en empirisme) dat V. Fernández Valcárcel aan het einde van de eeuw publiceerde.

De meeste XIX^{de}-eeuwse filosofen uit de regio kleefden spiritualistische denksystemen aan die ruimte lieten voor het christelijke gedachtegoed. Een aantal denkers waren volgelingen van vergeten of weinig bekende Franse of Duitse filosofen. Zoals in België en Nederland, had de filosofie van K. Krause een grote invloed in Spanje, o.m. op Julián Sanz del Río, Fernando de Castro en Gumersindo de Azcárate. De door de kerkelijke overheid gepromote neoscholastiek bloeide vooral aan het einde van de eeuw:

²⁴ De letterlijke vertalingen zijn in romein gedrukt (p. 27, rubriek *Callar*, nr. 139: «Quien calla, otorga / Silence gives consent»), de vrije in cursief (p. 35, rubriek *Corazón*, nr. 230: «De la abundancia del corazón habla la boca / What the heart thinks, the tongue speaks»).

²⁵ De publicatie is het vervolg op M. FARTOS MARTÍNEZ, L. VELÁZQUEZ CAMPO (coord.), *La filosofía española en Castilla y León. De los orígenes al Siglo de Oro* (ibid., 1997, 518 p., ISBN 84-7762-751-7, € 25. FILOSOFÍA, 7).

diverse ordegeestelijken publiceerden synthesen met een langdurige internationale uitstraling. Ricardo Macías Picavea, die over de noodzaak van een nationale regeneratie reflecteerde, is, ondanks zijn rechtse en autoritaire opvattingen, een geestesverwant van de «generación del 98».

De vorige eeuw kende een filosofische *boom*. Miguel de Unamuno incorporeerde inzichten van Nietzsche en Schopenhauer binnen de Spaanse traditie. Julián Marías verdedigde het denken van zijn Madrileense leermeester J. Ortega y Gasset en publiceerde over talloze onderwerpen. J.L. Aranguren werkte een vernieuwende ethiek uit als antwoord op de morele crisis die het Westen teistert. Naast deze drie beroemde denkers, waren tientallen filosofen in Castilië en León actief. Enerzijds traden politiek geëngageerde denkers van diverse strekkingen op de voorgrond,²⁶ anderzijds bestudeerden geleerden²⁷ het enorme corpus Latijnse, Arabische, Spaanse en Catalaanse filosofische geschriften die op het Iberisch schiereiland ontstonden. Het vak kende tegelijk een nooit eerder geziene specialisering.²⁸

De Spaanse wijsbegeerte is springlevend, de internationale weerklink ervan neemt toe. De nieuwe synthese toont overtuigend de dynamiek aan van «oude» centra zoals Valladolid en Salamanca.²⁹

Jordi BONELLS. *L'Espagne des Espagnols*. Photographies: Miguel Raurich – Paris, Liana Levi-Seuil, 2003, 22,5 x 12,5, 159 p., ill., ISBN 2-86746-326-2, € 15. L'AUTRE GUIDE.

In het met talrijke kleurenfoto's geïllustreerde boek hangt schrijver en hispanist J. Bonells een beeld op van het hedendaagse Spanje en zijn inwoners. Ruim een eeuw nadat A. Ganivet, M. de Unamuno en andere denkers het debat over de eigenheid van het achterop geraakte land op gang brachten, is de vaststelling onvermijdelijk. Hoewel Spanje, in vergelijking met de meeste West-Europese landen, laat geïndustrialiseerd en uit zijn isolement gehaald werd, veranderden de waarden en de levenswijze van de bevolking heel snel.

Het boek evoceert de grote verschuivingen, zoals de erkenning van de eigen identiteit van de diverse regio's, de leegloop van het platteland, de opmars van de dienstensector, de vrije val van het geboortecijfer (nu het laagste ter wereld), de secularisering en de toegenomen permissiviteit. De auteur laat zich niet verleiden door overhaaste

²⁶ Ramiro Ledesma Ramos, Manuel Azcárate en Diego Abad de Santillana (pseudoniem van Sinesio Gracia Fernández).

²⁷ Santiago Ramírez, Guillermo Fraile, Manuel Alonso Alonso, Miguel Cruz Hernández e.a.

²⁸ De laatste twee hoofdstukken van het boek behandelen overigens de nieuwe trends in een deel- en in een randgebied, nl. de logica en de linguïstiek.

²⁹ De recensie zou ongenietbaar worden als we alle in het boek behandelde denkers en thema's vermelden. I.v.m. de XVIII^{de} eeuw zijn er voorts bijdragen over de opleidingen die de jezuïeten verstrekten in Villagarcía de Campos, de opvoedkundige inzichten van D. Martín Sarmiento, José Alonso Ortiz (vertaler van Adam Smith) en over de (verlate) invoering van de differentiaal- en integraalrekening in de universitaire en hogere militaire opleidingen. M.b.t. de XIX^{de} eeuw zijn er voorts nog artikelen opgenomen over Nicomedes Martín Mateos (navolger van J.-B. Bordas-Demoulin), Marcelino Menéndez Pelayo (verblijf te Valladolid, sterke beïnvloeding door G. de Laverde leidde tot ambitieus «geestes-geschiedtlich» project), Tomás Cámara (polemiseerde tegen de Amerikaanse rationalistische wetenschapper J.W. Draper), Andrés Manjón (pedagoog en oprichter van een netwerk van scholen voor arme leerlingen). Wat de XX^{ste} eeuw betreft, bevat de publicatie bijdragen over Antonio Machado (enkele filosofisch betekenisvolle etappes uit zijn leven en werk), Enrique Tierno Galván, Ángel González Álvarez, Adolfo Muñoz-Alonso, Antonio G. de Lama, Pedro Gómez Bosque en Emilio Lledó.

conclusies en blijft alert voor paradoxale toestanden. Het is niet omdat de jongerencultuur nu de toon aangeeft, dat de ouderen niet meer meetellen. Mede door een degelijk werkend familiaal vangnet, zijn er in Spanje opvallend weinig rusthuisbewoners. De enorm toegenomen welstand mag niet doen vergeten dat heel wat gezinnen diep in de schulden zitten. Geregeld zijn er in Spanje uitingen van xenofobie ... minder dan een halve eeuw nadat duizenden Spaanse staatsburgers in het buitenland werk en een inkomen zochten.

Het panorama omvat voorts observaties en bedenkingen i.v.m. de politiek, de mode, de media, de sport, de gastronomie, het fortuin van de *jetset* en allerlei statistische gegevens. De bibliografie en de filmografie achter in het boek nodigen uit tot verdere exploratie.

Catalonië en Barcelona. Vertaling: Ria De Rycke. – Tielt, Lannoo, 2002, 20 x 11,5, 239 p., ISBN 90-209-5030-4, € 12,50. TROTTER.

De nieuwe Trotter presenteert Barcelona, de Costa Brava en grote delen van het Catalaanse hinterland. De *no-nonsense* gids³⁰ is bestemd voor de bewuste reiziger. Behalve de beschrijving van de bezienswaardigheden en een nauwgezette selectie van logiesadressen, eetgelegenheden en uitgaansmogelijkheden, krijgt hij heel wat achtergrondinformatie en praktische, budgetvriendelijke tips. Het boek bevat voorts een handige woordenlijst Nederlands-Catalaans-Castiliaans en zelfs een reeks nuttige woorden en uitdrukkingen in het Aranees, de eigen taal van Vall d'Aran in de Pyreneeën. Op de plattegronden van steden is nu ook plaats ingeruimd voor internetcafés en openbare *cyberspaces*.

Filosofie en essayistiek

L'Essai: métamorphoses d'un genre. Textes réunis et présentés par Pierre GLAUDES. – Toulouse, Presses Universitaires du Mirail, 2002, 22 x 13,5, XXVI-474 p., ISBN 2-85816-601-3, € 38. CRIBLES.

De bundel bevat vierentwintig in het Frans gestelde bijdragen over het essay, een tekstgenre dat, zoals de titel van het boek overigens suggereert, door allerlei metamorfoses ongreepbaar kan lijken.

De zeven eerste artikelen trachten, vanuit totaal verschillende invalshoeken, het genre te definiëren en af te bakenen. De erg uiteenlopende bijdragen illustreren de moeilijkheid van de opgave. Nu eens gaan de auteurs de etymologische toer op, dan weer blijkt dat het essay een genre is waar fictie moeilijk in te passen is. Dit neemt niet wat dat een van de opgenomen studies poneert dat Proust zijn *Recherches* aanvankelijk als een introspectief document opvatte dat zich uiteindelijk als roman laat lezen. Een andere bijdrage breidt het genre uit met de voorwoorden die historische en wetenschappelijke publicaties inleiden.

De oorsprong van het essay komt aan de orde in een reeks van vijf bijdragen, waarin vormen van antieke welsprekendheid en de middeleeuwse *disputatio* als voorlopers

³⁰ De uitgever plaatste op de website www.trotter.be (achtereenvolgens «Spanje», «Catalonië» en «Bekijk reacties van lezers» aanklikken) enkele commentaren van lezers. De reacties bevatten hoofdzakelijk aanvullende informatie en correcties van prijzen en tarieven.

genoemd worden. De bijdrage waarin het essay, zoals Montaigne het genre beoefende, als een zachtvaardig en bescheiden genre getypeerd wordt, in tegenstelling tot bijtende c.q. spottende teksten zoals pamfletten en satires, hoort evenzeer in de eerste afdeling thuis.

Montaigne is vaak prominent in het boek aanwezig, vooral in de artikelen over de essays die na de zestiende eeuw verschenen. De moderne tijden zijn goed voor drie bijdragen over het ethisch en wijsgerig georiënteerde essay in Frankrijk zelf en in Engeland. Aan het «ideeënproza» in de hedendaagse tijd zijn negen artikelen gewijd, waaronder een overzicht van het Franse essay in het eerste kwart van de negentiende eeuw. De overige teksten handelen over het werk van individuele auteurs (Victor Hugo, Baudelaire, V. Segalen, P. Claudel en J. Gracq) en over de recente vervaging van de grens tussen het essay en andere literaire genres.

Door het veelvuldige gebruik van vaktermen en de diversiteit qua benaderingswijzen is de publicatie voor gespecialiseerde lezers bestemd.

Michèle RIOT-SARCEY, Thomas BOUCHET, Antoine PICON [Dir.]. *Dictionnaire des utopies*. – Paris, Larousse (België: via Interforum Editis, Wavre), 2002, gekart., 21 x 15, X-284 p., ISBN 2-03-505042-1, € 19,35. LES RÉFÉRENTS.

Doorgaans wordt «utopie» gedefinieerd als «een literair genre waarin een ideale toekomstige samenleving wordt ontworpen en waarin meestal tevens scherpe kritiek wordt uitgeoefend op de eigen samenleving».³¹ De *Dictionnaire des utopies* stelt het thema in een breder perspectief voor en ruimt heel wat plaats in voor allerlei contestatiebewegingen, van de boerenopstanden onder leiding van Thomas Müntzer tot de studentenrevolte van «mei '68». Het werk behandelt eveneens diverse artistieke domeinen, waaronder de film, die erdoor geïnspireerd werden.

De publicatie is het werk van negenenzeestig auteurs die in honderd zestien artikelen het thema uitdiepen. Het utopisch denken is van alle tijden. Eeuwen vóór de publicatie van Thomas Morus' *Utopia*, concipieerde Plato zijn *Staat* en wijdde Augustinus een traktaat aan de *Stad van God*. De religieuze invulling van de millenaristen, de anabaptisten en Joachim van Fiore was sterk eschatologisch gericht. Thomas Morus' tijdgenoot Rabelais gaf een hedonistische visie met zijn abdij van Thélème. In de XVIII^{de} eeuw trad de gelijkheidsgedachte (*égalité*) op de voorgrond (Rousseau, Babeuf, Restif de la Bretonne). In de XIX^{de} eeuw ontstonden diverse socialistische doctrines (Saint-Simon, Fourier, Proudhon, Owen), die aan de basis lagen van concrete realisaties zoals de *famillière* in Guise (Aisne). Het gelijkheidsprincipe kreeg nadien een nieuwe invulling (*parité*) met de opkomst van het feminisme. De recente verschijningsvormen van het hedendaagse utopisch denken (dadaïsme, *l'Internationale situationniste* rond R. Vaneigem en G. Debord, de subcultuur van de jongeren) lijken eerder in een soort tegencultuur ingebed.³²

Het utopisch denken is door de eeuwen een grote stuwkracht geweest in de menselijke geschiedenis³³ en het heeft bevruchtend gewerkt in de letterkunde. De artikelen over verschillende reeds vermelde auteurs en voorts over Francis Bacon, Cyrano de

³¹ K. KUYPERS [red.], *Encyclopedie van de filosofie*. Amsterdam/Brussel, Elsevier, 1977, p. 688.

³² Utopische denkbelden voedden het werk van XX^{ste}-eeuwse filosofen zoals E. Bloch en E. Levinas.

³³ De «actieradius» van het utopisch denken reikte al vroeg tot aan de overzijde van de Stille Oceaan (cf. het werk van de dominicaan Bartolomé de las Casas en de door de jezuïeten opgerichte *reducciones* in Paraguay).

Bergerac, Louis-Sébastien Mercier, Edward Bellamy en William Morris (naast zovele andere) tonen dit ten overvloede aan. Alsof dit nog voldoende was, ontstond in de vorige eeuw de contra-utopie. Aldous Huxley's *Brave New World* en George Orwells *Nineteen Eighty-Four* zijn de bekendste voorbeelden van werken waarin een afschrikwekkend beeld van de toekomstige samenleving wordt geschetst.

Het degelijke naslagwerk, dat door twee registers en een vrij uitgebreide bibliografie besloten wordt, verdient een plaats in openbare en wetenschappelijke bibliotheken en in de werkruimte van filosofisch geïnteresseerde literatuurliehebbers.

Ruben HEIJLOO & Erno ESKENS (red.). *Filosofen lexicon. Leven, werk en citaten van tweehonderd grote denkers*. – Diemen, Veen Magazines (België: via Veen, Bosch & Keuning Uitgevers, Wommelgem), 2003, gekart., 23,5 x 22, 206 p., ill., ISBN 90-76988-16-1, € 32,50.

Het rijk geïllustreerde naslagwerk werd samengesteld door het team van *Filosofie Magazine*. De honderd vienzeventig alfabetisch geordende artikelen, van Abaelardus tot de twee Zeno's (van Citium en van Elea) en S. Zizek, bevatten de elementaire biografische feiten en een kernachtige beschrijving van de ideeën van de opgenomen denkers, aangevuld met enkele kenmerkende citaten uit hun werk.

De besproken denkers vormen een representatieve³⁴ selectie, waarin de hedendaagse filosofie prominent aanwezig is. De aandacht gaat vooral naar de Westerse wijsbegeerte: Averroës, Avicenna, Boeddha, Confucius en P. Houtondji (Benin) zijn de enige niet-westerse denkers in het gezelschap. Het boek is vooral bedoeld als eerste kennismaking met de grote filosofen. Leerlingen van ons voortgezet onderwijs (bijv. uit de richting Humane Wetenschappen) en autodidacten van alle leeftijden kunnen er hun voordeel mee doen. Door de opname van talrijke filosofen die essays schreven en dus litteraire activiteit ontplooiden,³⁵ wijst het boek de weg naar heel wat denkers die zich tot een ruimer publiek richt(t)en dan vakfilosofen.

Lectuurnotities. P. 21, kol. 1: lees *Cherbourg* i.p.v. *Cherbourg*; p. 46, kol. 2: lees *Condillac was in dienst bij de hertog van Parma* i.p.v. *Condillac was hertog van Parma*; p. 118, kol. 2, lees *Bergerac* i.p.v. *Gergerac*; p. 126, kol. 3, publicatiejaar van Montaignes *Journal de voyage*: lees 1774 (postuum) i.p.v. 1574; p. 127, kol. 2: lees *Juilly* i.p.v. *Tuilly*; p. 136, kol. 3: de toelichting bij de *Lettres Provinciales*, die zich beperkt tot «Hierin nam [Pascal] de politiek en met name de Franse koning op de hak» doet afbreuk aan de (moraal)theologische inhoud van het werk; p. 202, kol. 1 (register): lees *Alain, 3; 191* i.p.v. *Alain, 3; 192*.

Hugo Sonnevile

³⁴ De samenstellers zeggen onomwonden dat ze «hebben moeten kiezen». Alain, G. Ryle en A.J. Ayer worden terloops in artikelen over andere denkers vermeld; Vico en Ortega y Gasset komen niet aan de orde.

³⁵ Montaigne, F. Bacon, B. Pascal, P. Bayle, Montesquieu, Voltaire, La Mettrie, Diderot, Rousseau, E. Burke, Goethe, Schopenhauer, Nietzsche, B. Russell, W. Benjamin, A. Camus, J.-P. Sartre, S. Weil, S. de Beauvoir, R. Barthes, U. Eco, E.M. Cioran e.a.